३२८ स्मृ : ५६

नं- 23

जातीनिर्णय

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

श्रीगणेशं [blot]गुरुभ्यो नमः ॥ अथ जातिविवेको लिख्यते ॥ सद्योजात इतः पुराणपुरु
(1) षो रुद्रोपि शंतात्मवानीशानोपि च पश्चिमो कुमुदवछ्रोपि हृल्लग्नोतरः ॥ वामो दक्षि
णतो गतो मखपदिर्दक्षाध्वरध्वंसकृत्संवेत्तास रितं स्वमेव सकलं शास्त्रं नमामीश्व
रं ॥ १ ॥ यं विना सच्चिदानंदो न वेद्यो विश्वगोचरः ॥ इच्छाज्ञानक्रियारूपां वंदे तां शक्ति
मंबिकां ॥ २ ॥ ब्राह्मणो यन्मुखं चेति [illegible]ह प्रपंचतः ॥ भजेत्तमाद्यं पुरुषं वर्णानां
राम मादिकारणं ॥ ३ ॥ नारायणस्ततो भ[illegible]रः सोमराजकः ॥ भट्टाभिधानविप्रास्ते लक्ष्म
१ प्रत्यंतपुरवासिनः ॥ ४ ॥ चत्वारस्तनया[illegible]न्सोमराजस्य विश्रुताः ॥ विश्वनाथो महा १
देवो भानुर्लक्ष्मीधरस्ततः ॥ ५ ॥ संख्या[illegible]नप्रसंख्यो भूद्विश्वनाथो गुणज्ञतेः ॥ नि
वासः श्रीसरस्वत्यां रूपोदार्यकलाश्रयः ॥ ६ ॥ वाशिष्ठो च यसंभवः सच पुनः श्रीवि
श्वनाथः कलौ व्यासत्वं स्वयमन्वगाच्छ्रुतिपरः किं तत्र चित्रं महत् ॥ तस्माच्छ्रीडुंध
रः कलासु कुशलः प्रादुर्भवद्भार्गवो गोपीनाथकविः करोति सुगुणं जातेर्वि
वेकं स्फुटं ॥ ७ ॥ आचारे व्यवहारे च प्रायश्चित्ते विशेषतः ॥ ज्ञात्वा जातिविवे

Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(1A)

कं च द्विजस्पर्शोत्तमर्हति ॥८॥ अथ विश्वंभरस्त्राख्यात् ॥ सत्यलोकाधिपो देवो ब्र
ह्मा वै चतुराननः ॥ अद्ये कृतयुगस्यादौ निविष्टः कमलासने ॥९॥ सृष्ट्वा प्रजापतिः प्र
र्वदेवान्दैत्यांश्च राक्षसान् ॥ समुखाद्ब्राह्मणान्जज्ञे क्षत्रियान्बाहुतस्तथा ॥१०॥
ऊरुद्वयात्तथा जज्ञे वैश्यान्शूद्रान्स पादतः ॥ आहूय विश्वकर्माणं ब्रह्मा कमल
संभवः ॥११॥ आगत्य विश्वकर्मा [illegible] नमश्चक्रे स्वयंभुवे ॥ आहमत्रागतो ब्रह्मन्ब्रूहि
किं करवाणि ते ॥१२॥ ब्रह्मोवाच ॥ [illegible] सर्गो यथापूर्वमासन्कुरु तथैव तान् ॥ उद्या
नानि विचित्राणि भवनानि देवो[illegible] ॥१३॥ तथा दुर्गाणि वाप्याश्च कवचान्यायुधा
नि च ॥ बलिकर्माणि वासांसि चित्रा[illegible]वधानि च ॥१४॥ मृद्दश्च हेमरूप्याणि धातू
नां विक्रियाकृतिः ॥ यथान्यदपि विश्व[illegible]नोत्कुरु षमहामते ॥१५॥ विश्वस्य कार्यंस
दसद्रूपं चेति हि देशाह ॥ विश्वकर्मा उवाच ॥ यदुक्तं भवता ब्रह्मन्नेव द्यहं त्वत्प्रसादतः ॥
देवमर्त्येषु मे ज्ञानं शिल्पशास्त्रस्य विद्यते ॥१६॥ न सन्ति कर्मकर्तारो मर्त्यलोके विशो
षतः ॥ कथं तत्कर्मसिद्धिः स्याद्ब्रूहि मे प्रपितामह ॥१७॥ ब्रह्मोवाच ॥ चतुर्वर्ण्यसमु
द्भूताः प्रतिलोमानुलोमजाः ॥ तेभ्यश्च ये सुता जातास्ते चान्ये तत्समुद्भवाः ॥१८॥ तां स्त्वं

ज्ञाता यथा वच्च तत्कर्माणि नियोज ॥ यथा न हीयते किंचिज्जगत्कार्यं जगत्पते ॥१९॥ इत्यादि
(2) ष्टो विश्वकर्मा ब्रह्मणो शिल्पिनां वरः ॥ नत्वा विधिं तथा चक्रे मर्त्यलोकमुपेत्य सः ॥२०॥ व
र्णसंकरजान्वीक्ष्य मिश्रामिश्रैर्वर्णास्तथैव च ॥ सकुंडगोलकान्दृष्ट्वा प्रतिलोमानुलोमजा
न् ॥२१॥ वर्णा वर्णोपमगमाज्जातास्ते वर्णसंकराः ॥ जाता ये व्रात्य वर्णेभ्यो मिश्रवर्णाः प्र
कीर्त्तिताः ॥२२॥ स्त्रीषु चैतासु पुंभ्यो ये जातास्ते बहुधाश्रिता ॥ तेषां जात्यश्च कर्म्माणि एथ
कृत्वेना करोन्नरा ॥२३॥ विश्वकर्मेद्म[illegible] तेषां वै जीवनाय च ॥ परदारेषु जायेते द्वौ रुद्रम
राम सुतौ कुंडगोलकौ ॥२४॥ पत्यौ जीवति [illegible]न्मृते भर्त्तरि गोलकः ॥ कुंडगोलकनामा २
२ नौ किंचिन्न्यूनो द्विजातितः ॥२५॥ अथ [illegible]मः ॥ ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रा वर्णाः प्रोक्ताः स
कृ यंभुवा ॥ तेषां धर्माः पृथक्ख्याता स्त्रयः पूर्वे द्विजातयः ॥२६॥ वर्णेभ्यो ये समुत्पन्नाः प्रतिलोमा
नुलोमतः ॥ तान्प्राणिनः प्रवक्ष्यामि नामकर्म विभेदतः ॥२७॥ वर्णानां स्त्रीषु ये जाता जात्याः
प्रथमे मताः ॥ परस्परविवाहेभ्यस्तासु जातास्तथापरे ॥२८॥ मौंजिबंधादिलोपेन ते द्विधाः
संप्रकीर्त्तिताः ॥ अनुलोम्येन वर्णानां षड्भवंति नराः क्रमात् ॥२९॥ आश्वलायनः ॥ संस्का
र्यो विति यच्चोक्तं मुनिभिः कुंडगोलकौ ॥ युगांतरे स धर्मः स्यात्कलौ निंद्य इति स्मृतिः ॥३०॥

Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai - a joint project of the

पतिवत्स्यांसुतः कुंडो नाभिचकात्समुद्भवः ॥ गोळको विधवायां च निषिद्धः स्यात्कलौ स्मृतः ॥
३१॥ वृषलेयश्च वै कुंडो गोलकः शू----जः ॥ तज्ज्ञाश्चापिहिनिंद्याः स्युर्माहिषेयोपि वि
(2A) प्रजः ॥ ३२॥ एभिः सह वसेद्यो यैर्या जनं कुरुते थवा ॥ वित्तं तेषां द्विजो यस्तु भुंक्ते सोपि हित
त्समः ॥ ३३॥ प्रतिलोम्येन षट् ते स्युरिति द्वादशभेदतः ॥ एते द्वादश भिन्नाः स्तु चतुर्वर्णैर्वि
मिश्रिताः ॥ ३४॥ ते स्युरष्टादशभेदाः षा[illegible]द्वादशसंयुताः ॥ जातास्ते षष्टितत्संख्ये: षट्त्रिं
शच्छतसंख्यया ॥ ३५॥ भेदाः संकरजातीनां [illegible]व स्युरतः परं ॥ तेषां भेदानुभेदाश्च भव
वंति कलौ युगे ॥ ३६॥ असंख्याता[illegible]र्णान्यकुंकश्च गगल्मते ॥ ३७॥ वर्णतः
कथिताः काश्चित्पूर्वसंकरजातयः [illegible] नामानि कर्माणि धर्माः धर्मान[illegible]वे धु श्रु—
ना ॥ ३८॥ याज्ञवल्क्यः ॥ तिस्रो व[illegible]र्णेड तथैको यथाक्रमं ॥ ब्राह्मणक्षत्रि
यविशां भार्याः स्वा शूद्रजन्मनः ॥ ३९॥ मूर्द्धावसिक्तो वष्टश्च निषादो श्च स्तुतः क्र
मात् ॥ माहिष्योग्रौ क्षत्रियतोऽनुलोमाः करणो विशः ॥ ४०॥ इत्यनुलोमषट्कं
॥ अयोगवी च क्षत्ता च चांडालः शूद्रसंभवाः ॥ विलोमा मागधो वैदेहाश्च पातृ
स्रुतो विलोमजाः ॥ ४१॥ इति प्रातिलोमषट्कं ॥ तथा च मनु याज्ञव

"Joint Project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

ल्कोयोः ॥ विप्रान्मूर्द्धावसिक्तस्तु क्षत्रियायां विशः स्त्रियां ॥ जातौ बष्टस्तु शूद्र्यां तु निषादः
पार्षवोपि वा ॥ ४२ ॥ माहिष्योग्रौ प्रजायेते विट्शूद्रांगनयोर्नृपात् ॥ शूद्रायां करणो वैश्या
(3) न्विनास्वेवं विधिः स्मृतः ॥ ४३ ॥ ब्राह्मण्यां क्षत्रियात्सूतो वैश्याद्वैदेहिकः स्मृतः ॥ शूद्राज्जा
तस्तु चांडालः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ ४४ ॥ क्षत्रियां मागधं वैश्याच्छूद्रात्क्षत्तारमेव च ॥ शूद्रा
दायोगवं वैश्यां जनयामास वै सुतं ॥ ४५ ॥ माहिष्येण करिण्यां तु रथकारः प्रजायते ॥ अस
त्संतस्तु विज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोमजा याज्ञवल्क्यः ॥ ब्राह्मो दैवस्तथैवार्षः प्राजाप जा ह्रस्म
राम ३ त्यस्तथासुरः ॥ गांधर्वो राक्षसश्चैव पैशाचोष्टमकः स्मृतः ॥ ४७ ॥ चत्वारो ब्राह्मण ३
स्याद्याः शस्ता गांधर्वराक्षसौ ॥ राज्ञस्तथा वैश्यशूद्रेष्वंत्यस्तु गर्हितः ॥ ४८ ॥ इत्यष्टौ
विवाहाः ॥ तल्लक्षणानि तु ॥ ब्राह्मो विवाह आहूय दीयते वा स्वलंकृता ॥ तज्जः पुनात्यु
भयतः पुरुषानेकविंशतिः ॥ ४९ ॥ यज्ञांते ऋत्विजायेव दीयते कन्यका यदा ॥ स दैव इति
विख्यातो विवाहः पूर्वसूरिभिः ॥ ५० ॥ गोद्वंद्वदानादार्षो स्यात्प्राजापत्योभिगद्यते ॥ धर्मे
चार्थे च कामे च नातिक्रामस्यतिसंस्मृतः ॥ ५१ ॥ असुरो द्रविणादानाद्गांधर्वः समयान्मिथः
॥ राक्षसो युद्धहरणात्पैशाचः कन्यकाछलात् ॥ ५२ ॥ औरसः क्षेत्रजश्चैव दत्तश्च कृत्रि

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

मस्तथा॥ गूढोपन्नोपविद्धश्च कानीनश्च सहोढजः॥५३॥ क्रीतः पौनर्भवश्चेति
द्वादशपुत्राः प्रकीर्तिताः॥५४॥ इतिद्वादशविधपुत्राः॥ श्रीमहाभारते आदिपर्वणि कुंती
(3 A) प्रतिपंडुवाक्यं॥ ॥इमेवैबंधुदायादाः षट्पुत्राधर्मदर्शने॥ षडेवाबंधुदायादाः पु
त्रास्तान्शृणुमेपृथक्॥५५॥ स्वयंजातः प्रणीतश्च परिक्रीतश्च यः सुतः॥ पौन
र्भवश्च कानीनः स्वैरिण्यो यश्च जायते॥५६॥ दत्तः क्रीतः कृत्रिमश्च ह्युपागच्छे
त्स्वयंचयः॥ सहोढो ज्ञातरेताश्च हीनयोनेधृतश्च यः॥५७॥ पूर्वपूर्वतराभावे
= दि मातालिप्सेत वैसुतं॥ ॥इतिद्वादश[illegible]पुत्राः॥ वाराहपुराणात्॥ तस्यचिंतयतस्तं
गात् दक्षिणास्थोदरतोमलः॥ प्रा[illegible]पुरुषः श्वेतमाल्यानुलेपनः॥४ स्रष्टा पूर्वं प्र
जाः सर्वा ब्रह्माभक्त्या कृतेयुगे॥४ [illegible]॥ ताव भगवान्चतुष्पाद् वृषाकृतेः॥ पालयेताः
प्रजाः पुत्रत्वं स्रष्टा जगतोभव॥६०॥ इत्युक्तः स समुत्तस्थौ चतुष्पाच्च कृतेयुगे॥ त्रेता
पा यांच त्रिभिः पादैर्द्वाभ्यां च द्वापरे भवेत्॥६१॥ कलौ वैकेन पादेन प्रजाः पालयतः प्रभुः॥ ष
ड्भेदा ब्राह्मणानां स त्रिधा क्षत्रे व्यवस्थितः॥६२॥ त्रिधा वैश्येषु शूद्रेषु - - - - -
प्रभुः॥ रमते तेषु सर्वेषु द्वीपवर्षे स्वयंप्रभुः॥६३॥ चतुःशृंगस्त्रिपादश्च द्विशिराः स

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(३) महस्त्ववान्॥ ॥इतिधर्मनिर्णयः॥ महाभारतात्॥ तपःसत्यंक्षमादानमितिपादाःकृते
युगे॥ अधर्मेणत्रयोभग्नाअनृतास्शीलदुर्मदैः॥ ६४॥ अवश्यमेकचरणोधर्मोस्मिन्क
लिकईमे॥ प्रसवद्भूमिपालानांविनाद्दंडावलंबनं॥ ६५॥ ज्ञेयाःषोडशसंस्काराःकायस्थ
जननासुरा॥ द्विजन्मद्रांत्यजानांचमयाप्रोक्ताःपृथक्पृथक्॥ ६६॥ ॥इतिसकलशास्त्रा
शा गमाचार्यश्रीउंधरात्मजस्याशिवाहभावशालिनःकवेर्गोपीनाथस्यकृतौजातिविवेके पि
राम ग्रंथस्यवल्कंनामपरिच्छेदःप्रथमः॥ ॥अथसंकरविवेचनमारभ्यते॥ ॥तर्हिसासंकर छत्र
४ सं जातिबीजक्षेत्रमंतरेणनैवघटतीति॥ ... तरेप्राधान्यंकस्येतिग्रंथकर्त्तुरात्रौकाव ४
रिवर्त्तीवर्त्तते॥ तन्निराकरणार्थंमनुवा... एवनिर्णयंकरोति॥ यथाहमनुः॥ ॥अ
नार्यमार्यकर्माणमपिचानार्यकर्मिणं॥ संप्रधार्याब्रवीद्धातानसमौनासमाविति॥ ६७॥ जातो
जर्कोमागधः॥ अनार्यायांसमुत्पन्नोब्राह्मणात्तुयदृच्छया॥ ब्राह्मण्यामप्यनार्यात्तुय
तु दृच्छयोत्पद्यवेत॥ ६८॥ तावुभावप्यसंस्कार्याविितिधर्मस्यसंस्थितिः॥ ६९॥ वेदु
ण्याज्जन्मनःपूर्वमुत्तरप्रतिलोमतः॥ बीजमेकेप्रशंसंतिक्षेत्रमेकेमनीषिणः॥ ७०॥
अक्षेत्रेबीजमुत्सृष्टमंतरैवविनश्यति॥ अबीजकमपिक्षेत्रंकेवलंभवे

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

3A) तू ॥८१॥ यस्माद्बीजप्ररोहेण तीर्यगोषधयो भवन् ॥ पूजिताश्च प्रशस्ताश्च तस्माद्बी
जे प्रशस्यते ॥८२॥ स्त्री पुण्य शेखरा नाम ब्राह्मणेन तु संगता ॥ सासूते तेन यं सोपि भो
जको मागधाधिपः ॥८३॥ सूर्यपूजारतस्यास्य स्पष्टता भुञ्जके दकः ॥ न तेन पितृ
वत्कार्याः क्रियाः सर्वाः विशेषतः ॥८४॥ इति भोजैमागधः ॥ तस्यां मागधजातेस्तु को
कन्यका विप्र संगता ॥ तत्पुत्रः पूर्ण साधनी कथितो देवलाभिधः ॥८५॥ प्रतिमाः
पूजये द्विष्मो रसो शां खादिरचिन्हितः ॥ सपर्याजनितं तासां द्रविणं तस्य जीवनं ॥८६॥
भेषां तु केयोप्यभोज्यश्च वर्णत्रय बर्वा[illegible] ॥ ॥ तथा च मनुः ॥ ॥ देवतार्चापरो विप्रो वि
त्तार्थी वत्सरत्रयं ॥८७॥ असौ देवलके [illegible] सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ सर्वकर्मसु गर्हितः इ
त्यपि पाठोस्ति ॥ स्पष्टा देवलकं चैवं [illegible] नाम विज्ञेतू ॥८८॥ वड वेति नाम तस्य लो
के ॥ क्षत्रियां विप्र संयोगाज्जायते मूर्द्धाविसिक्तकः ॥ राजन्यक्षत्रधर्मेभ्योप्यधिकः सं
प्रकीर्तितः ॥८९॥ मूर्द्धाविसिक्तकः राजन्यः ॥ ब्राह्मण्यां क्षत्रियात्सूतो प्रातिलोम्येन जा
यते ॥ क्षत्रियाणामसौ धर्मं कर्त्तुमर्हत्यशेषतः ॥९०॥ किंचिच्च हीनजातेभ्यो न्यूनता
तस्य जायते ॥ गजबंधनमश्वानां वाहनं कर्म सारथेः ॥९१॥ वैश्यधर्मेषु सूतस्य नाधि

Joint Project of the Rajwade Samshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

जाति (57) राम ५

विवेकः

कारः कश्चिद्भवेत् ॥ सूतसारथिः ॥ वैश्यस्त्री द्विजसंभूतोंबष्ठस्यादनुलोमतः ॥८२॥
अन्याभ्यो वैश्यजातिभ्यः षट्कर्मस्वाधिकः स्मृतः ॥ नरवाजिगजानां च चिकि
त्सा तस्य जीविका ॥८३॥ अंबष्टो वैद्यः ॥ वैश्यायां क्षत्रियाज्जातो माहिष्यस्त्वनु
लोमजः ॥ अश्वाधिकारनिरतश्चतुष्पदांगकोविदः ॥८४॥ व्रतबंधादिकास्तस्य क्रि
याः स्युः सकला अपि ॥ ज्योतिषं शाकुनं शास्त्रं स्वरशास्त्रं च जीविका ॥८५॥ ज्योतिष
कः ॥ क्षत्रियां मागधं वैश्याज्जनयामा[illegible]तं ॥ सर्वदाजनन इत्युक्तो व्रतबंधादिव
र्जितः ॥८६॥ शूद्रेभ्योप्यधिकं किंचि[illegible]तो वनमुच्यते ॥ कथालंकारगद्यादिषड्भा
षाः सकलोक्तिमान् ॥८७॥ गद्यपद्या[illegible]णि बिरुदानि महीभुजां ॥ बंदिनः ॥
माहिष्येण करिण्यां तु रथकारः प्रजायते ॥८८॥ नैवोपनयनं तस्य शूद्रध×ज×र्मो
द्विहिः केचित् ॥ वर्तनं शिल्पहस्त्या च लोके शिल्पस्य शास्त्रवित् ॥८९॥ वढई सुता
रः ॥ शूद्र्यां शायनमारोप्य ब्राह्मणश्च कथंचन ॥ जनयेद्ग्राम्यधर्मेण तस्याः पारस
वं सुतं ॥९०॥ महाशूद्रः स विख्यातो शूद्रेभ्यः किंचिदुत्तमः ॥ स्वर्णकारस्य ~~धर्मेण~~ त
स्येह स्नानं धोत्रं पवित्रकं ॥ शौचं शूद्रस्य धर्मेण वर्तनं तस्य च स्मृतं ॥ पारसनरसुत

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(5A)

स्वर्णकारः सोनारः॥ माहिष्यस्त्री ब्राह्मणेन संगता जनयेत्सुतं॥ ९२॥ आभीरपत्न्या
माभीरमिति तं विधिरब्रवीत्॥ तेषां संघो वसेद्घोषे बहुशाखदलाकुले॥ ९३॥ आ
र्जितं गोमहिष्यादि पोषयेत्तृणवारिणा॥ दुग्धं दधि घृतं तक्रं विक्रयीत धनाय स॥ ९४॥
शूद्रेभ्योन्यूनता धर्मे तस्य सर्वत्र विश्रुता॥ गोळि॥ विप्रः संस्कारहीनश्च ब्रात्य इत्य
भिधीयते॥ ९५॥ ब्राह्मण्यां तस्य तनयो भूर्जकंठः समाहितः॥ भूर्जकंठः॥ ब्राह्म
ण्यां भूर्जकंठाच्च सुतस्त्वावर्तको भवेत्॥ ९६॥ आवर्तकः॥ ब्राह्मण्यां वर्तकेभ्यो यः पु
त्रः स कूटधानकः॥ कूटधानकः॥ ब्राह्मण्यां कूटधानेन जातो सो पुष्पशेखरः॥
९७॥ वैश्यवोल्लो कभाषायां॥ भूर्जकंठादयो प्रोक्ताश्चत्वारः पूर्वतः क्रमात्॥ तेषां
कर्माणि वक्ष्येहं जीवनाय विशेषतः॥ ९८॥ वर्ण्यौ हरौ ते च तथा गाथाश्वा प्रबंधकैः
॥ चरितैरीश्वराभाषाद्यैर्गेयं तज्जीविका स्मृता॥ ९९॥ लोकाचारः स्मृतस्तेषां शूद्रध
र्मानुहि कश्चित्॥ भूर्जकंठादीनां धर्माः॥ शूद्रा क्षत्रिययोरुग्रः क्रूरधर्मेति गीय
ते॥ १००॥ शस्त्रास्त्राभ्यां सकुशलः संग्रामकुशलो भवेत्॥ तया च त्यास जीवनं स
न् शूद्रधर्मांश्च पालयन्॥ १०१॥ राजपूत रजपूत इति प्रसिद्धाः॥ उग्रा मागधसं

"Joint project of Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

योगाज्जातः कुंतलकाभिधः ॥ सनापितइतिप्रोक्तः क्षुरकर्मविधानकृत् ॥ २ ॥ सम श्रेष्ठं
तनकृत्स्नेव नखकृंतनकोविदः ॥ वसानयाग्राममध्ये तिष्ठन्वर्णेषुसेवकः ॥ ३ ॥ नराणं
(6) नापितोधूर्तैः शूद्रेभ्योप्यधिकस्मृतः ॥ नापितः ॥ मनुरपि ॥ शूद्रकन्यासमुद्भूतो ब्राह्मणे म
नचसंस्कृतः ॥ अपरोनापितः प्रोक्तः शूद्रधर्माधिकोपिसः ॥ ४ ॥ नापितानिर्णयः ॥ शूद्रा
यांक्षत्रिणींसूतेन्यासक्षत्रियमैथुनात् ॥ पुत्रःसशंकुरस्युक्तः शूद्रधर्मविधायकः ॥ ५ ॥
राम सकुर्याद्राजपुत्राणांचशस्त्रास्त्रकुशलान् … भ्याल … स्त्वर्थंस्वधर्ममनुपालये कृष्ण
६ त् ॥ ६ ॥ राजगुरः ॥ क्षत्रिणीशल्लसंयो … तोमल्लाभिधोपरः ॥ ल … सावरणः ६
सम्यग्बलदर्पणगर्वितः ॥ ७ ॥ राज्ञां … यादानेयुद्धेनधनार्जनं ॥ करोतियत्तिकुंस्तै
त्नैनिपुणः शूद्रधर्मानशेषतः ॥ ८ ॥ मल्लः ॥ वैश्यवर्येण शूद्रायांयोजातोवैतालिकाभिधः
॥ करणोसावपिभवेन्नानागुणसमन्वितः ॥ ९ ॥ राज्ञांचब्राह्मणानांचगुणवर्णनतत्प
रः ॥ संगीतकामशास्त्रेचजीविकातस्यविश्रुता ॥ १० ॥ वैतालिकः ॥ भाटोवा ॥ माहिष्य
वनितासुनुंवैदेहाद्यः प्रसूयते ॥ सकायस्थइतिप्रोक्तस्तस्यकर्मविधीयते ॥ लिपीनां
देशजातानांलेखनंससमाचरेत् ॥ लेखकत्वंविचित्रंचबीजपारोविभेदतः ॥ १२ ॥ दृष्टा

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(६अ)

नयावर्त्तनं स्यात्कायस्थस्य विशेषतः ॥ अधमः शूद्रजातिभ्यः पंचसंस्कारवानसौ ॥१४॥
कायस्थः ॥ द्विजानां षोडशैवैश्युः शूद्राणां द्वादशैव हि ॥ पंचैव मिश्रजातीनां संस्कारा कुले
धर्मतः ॥१५॥ गर्भाधानं पुंसवनं सीमंतं जातकर्म च ॥ नामकार्यं निष्क्रमणमन्नप्राशनचौ
लके ॥ मौंजी वेद महानाम्नी महाव्रतमतः परं ॥ उपनिषद्व्रतं गोदानं समावर्त्तनकाभिधं
॥१६॥ विवाहः पुत्रकामाय संस्काराः षोडश स्मृताः ॥१७॥ वेदव्रतोपनयनं महानाम्नीव्र
तं विना ॥ द्वादशैव तु शूद्राणां संस्कारा नाममंत्रतः ॥१८॥ अष्टमांगल्यमाद्यं स्यात्तन्ना
मकरणं स्मृतं ॥ अन्नप्राशनचोले च वि[illegible]चमः स्मृतः ॥१९॥ चातुर्वर्ण्यस्य सेवा हि
लिपिलेखनसाधनं ॥ व्यवसायः शिल्पकर्म [illegible]वनमुदाहृतं ॥२०॥ शिखा यज्ञोपवीतं
च धोतमारक्तमंबरं ॥ स्पर्शनं देवतानां च [illegible]कायस्थो विवर्जयेत् ॥२१॥ तथा च मनुः ॥ जप
स्तपस्तीर्थसेवा प्रव्रज्या मंत्रसाधनं ॥ देवताराधनं चेति स्त्रीशूद्रपतनानि षट् ॥२३॥
निरंतरं तीर्थसेवा संन्यासो मंत्रसाधनं ॥ देवताराधनं तेषां पापावहं परं ॥२२॥ इति संस्का ध्यानं २
रव्यवस्था ॥ ब्राह्मण्यां वैश्यजनितो वैदेहीति निगद्यते ॥ सा संगता ब्राह्मणेन छत्रपं ज
नयेत्सुतं ॥२४॥ स स्याच्छत्रधरो राज्ञां लोके वारीति कल्पितः ॥ समस्तेषु च वर्णेषु कु

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

जाति विवेकः

र्यास्यानीयविक्रयं ॥२५॥ तस्येयं जीविका प्रोक्ता शूद्रधर्माद्बहिष्कृतिः ॥ छत्रधरः ॥ परवा
लिः ॥ द्विजः शूद्रीसमायोगान्निषादवनिताभवेत् ॥२६॥ निषादी द्विजतः सूते तनयाः
(७) प्यष्टिकाभिधान् ॥ ते दोलावाहकाराज्ञां विशेषाद्दूतगामिनः ॥२७॥ छागलावाहकास्ते
स्युर्बंडिद्यावाहकामताः ॥ काहाराइति लोके न गाई पेरूपाजीविनः ॥२८॥ विक्रयश्च धना
नां च तेषां धर्मो न केचन ॥ काहाराः ॥ भ[illegible]णी कन्यका वेश्या जनया मासबंदिनी ॥
२९॥ साबंदिनी द्विजात्सूते पंगुतावडि[illegible] ॥ नगरग्रामदेशास्थान्धत्ता चौरापराधि हरम ७
राम ७ नः ॥३०॥ संक्षिपेद्बंधनागारे दियेत्तां[illegible]त्मनः ॥ तावडिपा ॥ वेश्यस्त्री द्विजसंभृ
का ता कन्यकां बष्टंभिधा ॥ सातंबष्टा द्विजा[illegible]जनयेत्तनयं तु यं तं ॥३१॥ स कासारइ
ति प्रोक्तः सततं कालिकां यजेत् ॥ कांश्यपात्राणि चित्राणि रचयेज्जीवनाय च ॥३२॥ शूद्र
धर्मेण सर्वत्रास्थितिस्तस्याभिधीयते ॥३३॥ कासारः ॥ शूद्राक्षत्रिययोर्जातावनिता
ग्राभिधानका ॥ श्रीहलणाज्जोनयेत्सूतमावर्त्तकुलकारकः ॥३४॥ स शूद्रश्चाधमो धर्मे
घटयेन्मृण्मयान्घटान् ॥ आवर्त्तकः ॥ कुंभारः ॥ शूद्राक्षत्रिययोः पारसवीसंज्ञेति जाय
ते ॥३५॥ सा सूते क्षत्रियात्पुत्रं विद्यास्यात्तान्मकुट्टनं ॥ संसर्गः शूद्रकासारैः कुर्यात्तस्य

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

तत्रोषतः ॥३६॥ घटनं तांत्रपात्राणां तस्यर्यावर्त्तजीवनं ॥ श्रगस्त्रेकीनाटइत्युक्तो लोके ताब
ट संज्ञकः ॥३७॥ तांबटः ॥ ब्राह्मण्यं जायते वैश्या याच वै देहिकाभिधा ॥ शुद्रांतरक्षणं रा
(7A) ज्ञां कुर्यादनुपमं हियः ॥३८॥ सामान्यवनितापोष्यास्तासां भाटिचजीविकाः ॥ तस्यां क्षाम्रह
धर्माणां नाधिकारो हि कर्हिचित् ॥३९॥ पण्यांगणानां संज्ञा सा कुर्यात्संगं तदिछया ॥ भूष
जीवास्तु तास्वेवं निश्चितायः संगतो विटः ॥४०॥ स एव तासां प्राणेशो नान्यः कांतोपि तस्य ति ॥ च
६=तासां तुःषष्टिकलाकामतंत्रगास्त्रं तस्य च जीवनं ॥४१॥ भरतः ॥ वेदांतागमशास्त्रशिल्पकविता वल्क
ल तौर्यत्रिकं द्यूतं नास्त्रायुधं द्रुतवादन[illegible] चित्रपणो वैद्यकं ॥ नौ नारत्नपुराणलेखपुरुषः
स्त्री धातुभाषालिपिप्रज्ञानाटककेलि[illegible] तुरगपरीक्षाच सामुद्रिकं ॥४२॥ शास्त्रं भोजनं यु
द्ममर्द्दनविभूषा बंधुसेवां गितज्ञानं [illegible] सभारमल्लतिसो रव्यषु भोगेषु धीः ॥ त्राणां
चारिविषाग्निवारिषु रथां खटांगशीर्षषु यदुर्गारामकृतिः पशुद्विजचमत्काशिवौंचौरस्य
॥४३॥ तत्त्वज्ञानरसायनं च सुगमं यंत्रादिमंत्रज्ञता सूचीकर्म विमोहनं च गुटिकालंकारस
ज्योतिषं ॥ मायाहासतुरंगगंधशकुनं क्रीडं च माहेंद्रकं युद्धादौ समयज्ञतानिपुणता ह्या
श्वादिवाहादिषु ॥४४॥ एताश्चतुःषष्टिकलाः ॥ ऐश्वर्येण विना कलाः पटुतराः भ्यासा

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(४)

न्नलभ्या इमाः सेवंते खलु ये महेश्वरपदं जानंति ते ताः कलाः ॥४५॥ अन्यच्च लिंगपुराणे
॥ यद्द्वारे मत्तमातंगा वायुवेगास्तुरंगमाः ॥ पूर्णेंदुवदना नार्यः शिवपूजाविधेः फलं ॥४६॥
सुगंधिर्वनिता वस्त्रं गीतं तांबूलभोजनं ॥ शय्याभूषणं चैव अष्टभोगाः प्रकीर्तिताः ॥४७॥
इत्यष्टौ भोगाः ॥ जातिस्वभावगुणदेशजकर्मचेष्टासंगीततत्त्वागमरतितंत्रकलासुयुक्ता ॥
लब्ध्वापि हि स्खलति यौवनमंगनानां किं ना[illegible]केलफलमापकपिः करोति ॥४८॥ इत्या
दिकामशास्त्रं ॥ ॥ क्षत्रिण्यां शूद्रसंयोगा[illegible]जनयेत्सुतं ॥ निषाद इति विख्यातः सर्वव
र्णबहिष्कृतः ॥४९॥ शूद्राचारविहीन[illegible]पापर्द्धिनिरतः सदा ॥ वागुरापाशपाणिस्तु मृ
गबंधनकोविदः ॥५०॥ आरण्यपशुजा[illegible]तकः सवनेचरः ॥ क्रोधान्वितो मांसवृत्या
ऽनया जीवेत्स दैवहि ॥५१॥ घंटापापर्द्धिकां कुर्याद्रात्रौ विस्मयकारिणीं ॥ द्विधाया पर्द्धिर
स्योक्ता व्योमभूचारिणी स्त्विह ॥५२॥ विक्रयं मधुनः कृत्वा धनमिच्छेत्स्ववृत्तये ॥ पापर्द्धि ॥
पारधी ॥ वैश्यक्षत्रिययोर्जातो माहिष्य इति गीयते ॥ स माहिष्यो निषादस्त्रीसंगमाऽज्जाय
ते सुतं ॥५३॥ मालाकारमसौ लोके मालाकारः प्रकीर्तितः ॥ कुसुमानि सशाकानि वर्द्ध
येद्वनवृद्धये ॥५४॥ सन्यूनः शूद्रधर्मेभ्यः समृद्धे सप्तके प्रभुः ॥ मालाकारः ॥ माळि ॥

राम ता ८

[illegible] ८

(8A)

ब्राह्मण्यां क्षत्रियात्सूतः संजात इति कीर्तितः ॥ ब्राह्मण्यां वैश्यसंयोगाद्वैदेहीति च विश्रुता ॥
५५ ॥ वैदेहिसूतसंयोगात्सूतं सूतसुतं तु षा ॥ लेह्याह्यादीनां चतुर्णां च पाकं कुर्याद्यथा
३२ ब्रा॰= विधिः ॥ ५६ ॥ अन्नानां नात्यतयोगेन मांसस्त्राक भेदतः ॥ रसैः स्वाद्वम्ललवणतिक्तोषणक
षायकैः ॥ ५७ ॥ वातपित्तकफादीनां क्षयोपचयकारकैः ॥ शूद्रधर्मानधिकृतो स्पप्रशस्त्र विज्ञा
रदः ॥ ५८ ॥ पार्वतीनक्षमीमानां मतेषु परितिष्ठतः ॥ गुणस्य तस्य कथिता जीविका तस्य जी
विका ॥ ५९ ॥ सूदः ॥ सिद्धान्नविक्रयी ॥ शूद्रादेशागवीजाता वैश्यायामिति विश्रुता ॥ ब्रा
ह्मण्यां वैश्यजनितः स च वैदेहिकः स्मृतः ॥ आयोगवी सा वैदेहान्मैत्रेयं जनयेत्सुतं ॥ स्या
दुषः समये नित्यं घंटावादनतत्परः ॥ ६१ ॥ नारीणां च कुर्यान्मंगलगायनैः ॥ ललितं
केरवीं गायनं धनसा तस्य जीविका ॥ ६२ ॥ ढाकनेकारः ॥ द्विजवैश्यासमायोगाज्जातो वष्टापुर
भिकः ॥ ब्राह्मण्यां जायते वैश्याद्यो सौ वैदेहिकाभिधः ॥ ६३ ॥ स वष्टा जनयेत्पुत्रं वैदेहान संज्ञ
कं ॥ स शूद्रधर्मरहितो भ्यसन्नद्यं सलाघवं ॥ ६४ ॥ जीविका तस्य कथिता हरिमेखललेखनं ॥ वेन
स्यंद्रावलिकारः ॥ लाघवी ॥ वैश्याक्षत्रियसंयोगान्माहिष्या जायते गणी ॥ क्षत्रिण्यां वैश्यसं
योगाज्जातो सौ मागधाधिपः ॥ ६५ ॥ सा माहिष्या मागधाच्च शुद्धमार्गकसंज्ञकं ॥ नन्नयेन

सह्याद्रिखंडे जातिविवेके = ६ क

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

जाति ३=विततं= विवेक:

जनयेत न सोपि शूद्रधर्मेण विनाकृत: ॥६६॥ गीतं चतुर्विधं वाद्यमभ्यसेज्जीवनाय च ॥ संगी ×माहलि
तज्ञास्स्यात्॥ तत्रादौ त्रिविधं गीतं वाद्यं चापि चतुर्विधं ॥ चतुर्दशविधं नृत्यं संगीतं नृत्य विचक्ष
(१) णे ॥६७॥ ततं च विततं सुषिरं घनं वाद्यं चतुर्विधं ॥६८॥ ततं वीणादिकं वाद्यं मौनद्धं मुरजा
दिकं ॥ वंशादिकं तु सुषिरं कांश्य तालादिकं घनं ॥६९॥ शूद्राद्आयोगवी जाता वैश्यागर्भसमुद्भवा
॥ आयोगवी सा सैरं - कायस्था ज्जायते सुतं ॥७०॥ [illegible] सहीन: शूद्रजातिभ्य: सेवां कुर्याद्द्विजातिषु॥
पादयो: क्षालनं तेषां धम्मिल्ला जानां च साध [illegible] अभ्यंग कर्मनं चैव चंदनेनानुलेपनं ॥ मृगना हलस
रामद्र १ भेश्चैव योग श्रृंगाररचनान वा ॥७२॥ अज्ञा [illegible] संप्रोक्ता स्तत्स्त्री सैरंध्रिका स्मृता ॥ विश्वं १
भर चतु:षष्टि कलाभिज्ञादि सेवनं ॥ इस [illegible] नतु सा सैरंध्री संप्रकीर्तिता ॥७३॥ मदीवी
सैरंध्री ॥ विश: शूद्रात्समुत्पन्नो नर: याता सा करिणी स्मृता ॥ करिणी वैश्य संयोगाज्जातो व
त्सरसंज्ञक: ॥७४॥ सहीन: शूद्रधर्मेभ्यो ज्ञाड्डुलं गाश्च चारयन्॥ यत्र यत्र भवेच्छष्पं तत्र तत्र
विशेषत: ॥७५॥ गोवलि ॥ ब्राह्मणो गायको लोको सर्वेस्म वदती रित: ॥ शगसकटधनाख्यो
विप्रस्त्रीगर्भसंभव: ॥७६॥ कटधान: स मंगं तां कामतो यदि गच्छति ॥ तस्यां यो जायते पुत्र:
स छागलिक संज्ञक: ॥७७॥ सहीन: शूद्रजातिभ्य: छागलान् रक्षयेच्च स: ॥ छागलाभ्योध

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

मंजिष्ठा विकसा जिंगीसमं गा कालमेषिका ॥ मंहूकपर्णी भंडिरि भंडीयो जनन
नं जातं तस्य तज्जीवनं स्मृतं ॥ ७८ ॥ मंगुस्तीवडिकस्त्री ॥ छागलिकः ॥ सेलका ॥ मंगु
सेरंध्रयोर्जातन्नाम्यापालकसंज्ञकः ॥ जातस्तस ततं राजाज्ञाय्या कर्मणि योजयेत् ॥ ७९ ॥
(9A) मंगुस्तावडिकाकन्या सेरंध्योर्मईनी -- ॥ नाभ्यां सेजवलक ---------- ॥ ८० ॥
सेजवले तु ॥ कर्मचांडाल वनिता पुष्पसेररसंगता ॥ जनयेद्यं सुतं सोपि ख्यातो मंडल
काभिधः ॥ ८१ ॥ युगलेमुनकानां सुधर्तु योज्यो महीभृता ॥ आखेटकापणे तस्य प्रोक्तं
१८ जीवनमुच्यते ॥ ८२ ॥ कर्मणां चांडव [illegible] गो स्त्री पुष्पद्रोखरः ॥ गायको ब्राह्मणः ॥
सूणेकारा ॥ भानपालक ॥ वैश्यस्त्री [illegible] ॥ द्यायोगवकसंज्ञको ॥ सम्यक्ष्मा द्विपतेध
मीत्स्या षाणे कर्म कष्टं चिनु ॥ ८३ ॥ सक[illegible] पां भूमिं चूर्ण मास्येहजीवनं ॥ ८४ ॥ अयो
गवः ॥ पाथरट ॥ इयारा चुनाडा ॥ बौद्धर्नीशूद्रसंयोगाज्जातः सींदोलेकाभिधः ॥ चतु
र्वर्णाविहीनः सः मंजिष्ठारंगकारकः ॥ ८५ ॥ तेन रंगेन वासांसि चित्राणि रचयेत्सहा
॥ हस्तले रव्य बिबितं चद्बधातद्रंगसाधनं ॥ ८६ ॥ सस्तवसूचिकः ख्यातः कर्त्तरी
सूचिकार्जकः ॥ सिंहोलक ॥ रावणेकारु ॥ सूचिकः ॥ सिंपा ॥ निषादकन्यकाशू
द्रसंगाद्यं जनयेत्सुतं ॥ सक्रोधिकः कुकुटिक इति प्रोक्तो द्विसंज्ञकः ॥ ८७ ॥ टंकसा

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

कीर्त्तैसुसर्वत्रंण्यानैकानांविधायकः॥जीवनायाष्टधातुनांमंत्यजैःसमतांव्रजेत्॥८८॥धा
तुवंताः॥पंचाव्हाः॥उपलोहंत्रिधाप्रोक्तंमइरंलोहकीटकं॥गणंविवर्त्तकंकेचिदुपलोहं
(१०) चतुर्थकं॥८९॥पंचकंपंचलोहंचलोकेपंचरसास्मृताः॥पंचरसाः॥अंत्यजास्तुमनुनोक्ताः
॥रजकश्चर्मकारश्चनटोबुरुडएवच॥कैवर्तमेदभिल्लाश्चसप्तैतेह्यंत्यजास्मृताः॥९०॥
निषादकन्यकापापार्द्धिकन्यका॥पापार्द्धि[illegible]तिलोकेप्रसिद्धः॥तस्यकन्यकायांशूद्रसंग
आतःसटकसाकीतिप्रसिद्धं॥ ॥योमाग[illegible]यायोजातउल्मुकसंज्ञकः॥सलोहककर्मणा
राम १० जीवेद्दुत्तमश्चांत्यजातिनः॥९१॥अस्य[illegible]शूद्रवर्णाच्चयोहीनएवसः॥लोहकारइति कृष्ण १०
ख्यातोलोककर्मेषुविश्रुतः॥९२॥ताद्वि[illegible]नयथा॥कांतंतीक्ष्णमुरुडसंज्ञंवासोलिगव
टंतथा॥कालवटंकुंचवटंहोसलंलोहमष्टधा॥९३॥लब्ध्याष्टद्वादशागुणंनीचमध्योत्तमः
क्रमात्॥स्नातेषांतुगुणसंयोगराज्ञांशस्त्रविधायकः॥९४॥शस्त्रांगुलंषट्समेतंसप्तह
=हितः) छेषकोधिपः॥ — — ॥९५॥कर्त्तुर्दक्षिणहस्त
स्यमध्यमामध्यपर्वणः॥कर्त्तुर्दक्षिणहस्तस्यप्रमाणमंगुलस्योच्यते॥त्रिंशाद्दशास्त्रादिकर्मसु
॥९६॥ ॥शस्त्रांगुलंर्प्रमङ्गुल्याःकार्याःसप्तभिरत्नष्टाःयन्मितंत्रोषंसएवशस्त्राधिपः॥श

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com